

«Індекс інклюзії»

Наскільки ми розуміємо інклюзивну освіту?

Обравши у 1991 році курс на розбудову відкритого, демократичного суспільства, Україна як правова демократична держава взяла на себе зобов'язання забезпечити основні права та свободи своїх громадян. Одним із таких основних прав є право на освіту, зазначене в Основному Законі держави — Конституції України (стаття 53). Проте, отримавши у спадок від колишнього Радянського Союзу систему спеціальної освіти, держава продовжувала політику щодо навчання дітей із особливими освітніми потребами в умовах спеціальних навчальних закладів (*школах-інтернатах*), тим самим посилюючи їхню сегрегацію та порушуючи одне з основних прав дітей — право на проживання у сім'ї.

Попри відсутність вибору — ні дошкільні, ні загальноосвітні навчальні заклади не були готові приймати та працювати з такими дітьми — це були батьки дітей із особливими потребами, які розпочали рух щодо відстоювання прав своїх дітей отримувати якісну освіту за місцем свого проживання, в умовах найближчого дошкільного чи загальноосвітнього начального закладу. Було зрозуміло, що просте долучення таких дітей до системи загальної освіти або фізичне долучення не задовольняло ні батьків, ні дітей та й часто ні самих педагогів, які розуміли, що у такому класі/дошкільній групі потрібно працювати по-іншому, але відчували брак знань і досвіду.

Починаючи з 2000 року, ситуація почала змінюватися, коли Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з Інститутом соціальної педагогіки АПН України вперше була ініційована експериментальна програма «Інтеграція дітей з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади», яка була затверджена Міністерством освіти і науки України. Програма передбачала тренінги для вихователів і вчителів початкових класів, керівників навчальних закладів з питань інклюзивної

Запрошуємо до дискусії й обміну досвідом із цього питання керівників дошкільних навчальних закладів та представників органів управління дошкільною освітою.

освіти, розроблення та видання навчально-методичних матеріалів тощо. Успішні приклади такої практики сприяли появі нових законодавчих документів. Так, починаючи з 2010 року, вносяться зміни до Закону України про загальну середню освіту, до Закону України про дошкільну освіту, де вводиться поняття інклюзивної освіти; розробляється Концепція розвитку інклюзивної освіти, розробляються інші нормативно-правові документи, що регламентують роботу навчальних закладів, які повинні надавати якісні освітні послуги для усіх дітей та молоді, у тому числі для осіб із особливими потребами. 16 грудня 2009 року Україна ратифікувала один із найважливіших міжнародних документів у сфері прав людини — **Конвенцію ООН про права інвалідів і Факультативний протокол до неї**. Це означає, що держава взяла на себе міжнародні юридичні зобов'язання щодо виконання основних положень Конвенції. Одна із статей даної Конвенції — *стаття 24 «Освіта»* — зазначає про необхідність упровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях. На сьогодні держава, як і мережа громадських організацій, готують свої перші звіти (*державний та альтернативний*) із виконання основних положень Конвенції ООН, які **мають бути надані** Комітету з прав людини ООН. Отже, інклюзивна освіта за двадцять років перетворилася з ініціативи та бажання батьків дітей із особливими потребами бачити свою дитину, що навчається серед своїх друзів, однолітків, на міжнародне юридичне зобов'язання держави. Але як дізнатися, чи всі навчальні заклади надають

дійсно якісну інклюзивну освіту? Якими є критерії цієї освіти?

У 2000 році група британських педагогів, батьків, працівників управлінь освіти, учених і представників громадських організацій інвалідів, які мають вагомий досвід щодо розвитку навчальних закладів у напрямі долучення всіх дітей в освітній процес, роботу яких очолили **Мел Ейнскоу**, професор університету Манчестера і **Тоні Бут**, професор Християнської церкви Кентебері, протягом трьох років розробляли механізм моніторингу інклюзивних шкіл, який отримав назву **«Індекс інклюзії»**. Даний інструмент пройшов перевірку в шести середніх школах Англії й був опублікований у березні 2000 року Центром досліджень інклюзивної освіти (Centre for Studies on Inclusive Education), Велика Британія. Друга версія інструменту врахувала результати його апробації вже у сімнадцяти школах чотирьох ад-

«Індекс інклюзії» — це набір практичних матеріалів, використання яких сприяє розвитку навчальних закладів у напрямі інклюзії.

міністративних районів і була перевидана у вересні 2002 р. Матеріали «Індексу інклюзії» безкоштовно поширювалися Департаментом освіти та працевлаштування в усіх загальноосвітніх і спеціальних школах Англії. Представники одного з місцевих управлінь освіти зазначили, що вони б хотіли, щоб 100 % британських шкіл використовували індекс інклюзії у найближчі роки. На даний час Міжнародна комісія ЮНЕСКО розглядає можливість адаптації посібника для країн, що розвиваються.

У 2006 році «Індекс інклюзії» був адаптований до використання у дошкільних навчальних закладах, де особливий акцент було зроблено на грі як основному виді діяльності малих дітей.

Інклюзію часто співвідносять із учнями, які мають інвалідність, або з тими, в яких є особливі освітні проблеми. «Індекс інклюзії» розглядає шляхи долучення в освітній процес усіх учнів, а не тільки учнів з інвалідністю та/або особливими освітніми потребами. Мова йде про необхідність розробки такої стратегії інклюзивного розвитку навчального закладу, яка буде спрямована на самостійну підтримку й розвиток усіх учнів і дорослих — учасників навчально-виховного процесу. Ця стратегія повинна ґрунтуватися на тих уявленнях про інклюзію, які існують у педагогічних працівників, керівників навчальних закладів, учнів, батьків, опікунів, а також у членів місцевих громад. Отримана

у результаті такої роботи стратегія розвитку дасть можливість детально розглянути усі способи подолання бар'єрів, що стоять на шляху до отримання якісної освіти для всіх учнів навчального закладу. Таким чином, стратегія розвитку інклюзії навчального закладу — це не просто сума якихось пропозицій із проведення в навчальному закладі додаткових дій та ініціатив по відношенню до дітей із особливими освітніми потребами, у ній розкриваються способи позитивної зміни навчального закладу відповідно до інклюзивних цінностей. Ці позитивні зміни не є тільки альтернативою підвищення успішності учнів, вони повинні сприяти створенню справжніх відносин співпраці у середовищі учнів і педагогів навчального закладу. Прийняття та дотримання сформульованих у стратегії розвитку інклюзії цінностей і принципів інклюзії дозволить домогтися сталого покращення розвитку в навчальному закладі підходів, характерних для інклюзивної освіти. **При такій освіті найбільш значущими є ті способи та методи навчання, за яких учні активно залучені до навчального процесу, а отримання знань, умінь і навичок ґрунтується, перш за все, на їхньому власному досвіді.**

Метою використання «Індексу інклюзії» є покращення навчальних досягнень для 100 % учнів шляхом використання інклюзивної практики. Це відбувається через процес самооцінювання трьох основних аспектів:

- культури навчального закладу;
- освітньої політики на рівні навчального закладу;
- практики впровадження інклюзивних підходів.

Процес самооцінювання відбувається відповідно до критеріїв (усього 44) та додаткових запитань (близько 500).

Повний цикл використання «Індексу інклюзії» передбачає один рік, проте автори наполегливо рекомендують використовувати його щонайменше протягом двох-трьох років, а в ідеалі — запровадити його у постійну

практику планування та діяльності навчального закладу.

Слід зауважити, що на сьогодні немає спільної узгодженої термінології категорії дітей з інвалідністю та/або особливими освітніми потребами як на міжнародному, так і на національному рівні. Так, в українському законодавстві використовуються різні терміни: «діти/люди з порушеннями розумового та/або фізичного розвитку», «діти/люди з неповносправністю», «діти/люди з розумовою відсталістю», «особи з особливими потребами», «діти з особливостями психічного та фізичного розвитку» тощо.

Проте, керуючись засадничими принципами соціальної моделі розуміння інвалідності та останніми документами Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України у сфері інклюзивного навчання, пропонується до використання термін «діти (учні) з особливими освітніми потребами». Даний термін — special education needs (SEN) — також широко використовується країнами-учасницями Організації економічного розвитку та співпраці й ураховує дітей, які мають труднощі в навчанні, що пов'язані з біологічними/органічними порушеннями психофізичного розвитку та дітей із соціально вразливих груп.

Важливо зазначити, що в матеріалах «Індексу інклюзії» замість терміна «особливі освітні потреби» використовується термін «бар'єри на шляху до навчання та участі в навчально-виховному процесі». Це, у свою чергу, спонукає навчальні заклади замислитися над визначенням та усуненням бар'єрів, які існують у даному навчальному закладі. Сам процес самооцінювання передбачає не тільки залучення всіх учасників навчально-виховного процесу, включно з батьками та членами місцевої громади, а й адаптацію матеріалів відповідно до умов навчального закладу.

Інклюзія

Існує безліч способів щодо розгляду такої складної концепції, як інклюзія. «Напрями», «розділи», «індикатори» та «запитання», які використовуються в матеріалах «Індексу інклюзії», дають можливість розглянути дану концепцію більш детально. Після використання цих матеріалів більшість відзначає той факт, що концепція інклюзії стає для них все більш і більш зрозумілою.

Інклюзія передбачає зміни. Це неперервний процес навчання та активної участі всіх учнів і дорослих у житті закладу. Це ідеал, до якого можна прагнути, але якого не можна досягнути повністю.

Отже, інклюзивна освіта включає:

- визнання рівної цінності для суспільства всіх учнів і педагогічних працівників;
- підвищення ступеня участі учнів у навчальному процесі та позашкільних заходах й одночасне зменшення рівня ізоляції частини учнів;
- зміни у політиці навчального закладу, практиці та шкільній культурі з метою приведення їх у відповідність із різноманітними потребами учнів, які навчаються в даному навчальному закладі;
- подолання бар'єрів на шляху отримання якісної освіти та соціалізації всіх учнів, а не тільки учнів із інвалідністю та учнів з особливими освітніми потребами;
- аналіз і вивчення спроб подолання бар'єрів і покращення доступності навчальних закладів для окремих категорій учнів. Проведення реформ і змін, спрямованих на користь усіх учнів;
- переконання, що відмінності між учнями це ресурс, що сприяє педагогічному процесу, а не перешкоди, які необхідно долати;
- визнання прав дітей на отримання освіти у загальноосвітніх навчальних закладах, розташованих за місцем проживання;
- покращення ситуації в школах у цілому як для учнів, так і для педагогів;
- визнання ролі шкіл не тільки у підвищенні академічних показників учнів, а й у розвитку місцевих громад;
- розвиток партнерських відносин між школами й місцевими громадами.
- визнання факту, що інклюзія в освіті — це один із аспектів інклюзії в суспільстві.

«Повноцінна участь» у концепції інклюзії — це спільне навчання учнів з інвалідністю та/або особливими освітніми потребами з іншими учнями, співпраця з ними, набуття спільного досвіду. Вона передбачає активне залучення до процесу навчання кожного учня й безумовне прийняття кожного учня таким, яким він/вона є. Інклюзія по-

чинається з того, що визнається наявність відмінностей між учнями. Під час розвитку інклюзивного підходу до навчання такі відмінності враховуються і є основою навчального процесу.

Отже, **інклюзія** — це процес, спрямований на перетворення навчальних закладів у такі освітні простори, які стимулюють і

підтримують не тільки учнів, а й власних членів колективу. Вона спрямована на розвиток місцевих громад, які підтримують і високо цінують досягнення кожного члена громади. Навчальні заклади можуть співпрацювати з іншими соціальними партнерами та місцевими громадами з метою покращення навчальних і соціальних умов у своїх колективах.

Бар'єри на шляху навчання та повноцінної участі у навчально-виховному процесі

У матеріалах «Індексу інклюзії» концепція «бар'єрів на шляху навчання й повноцінної участі у навчально-виховному процесі» є альтернативою концепції «особливих освітніх потреб». Уявлення, що педагогічні труднощі можна подолати через визначення, у кого з учнів є «особливі освітні потреби», є надзвичайно обмеженими. Подібне визначення навішує на дітей ярлик, через що очікування педагогів щодо можливостей учнів стають значно нижчими. Це визначення відволікає увагу від того, які труднощі відчувають ті учні, яких не «помітили» цим ярликом, і від аналізу причин виникнення труднощів у сфері взаємовідносин, культурних відмінностей, навчальних планів, педагогічних методик, освітньої політики навчального закладу. Таке уявлення призводить до того, що значні зусилля тих навчальних закладів, які прагнуть відреагувати на різноманітність учнів, групуючи їх за ознаками наявності «особливих освітніх потреб» або «належності до національних меншин», «обдарованості й талановитості», стають фрагментарними та розрізненими.

Концепція «бар'єрів на шляху навчання й участі у навчально-виховному процесі» привертає увагу до того, що саме необхідно зробити, щоб покращити навчання будь-якого учня. Бар'єри можна виявити як у навчальному закладі, так і в місцевій громаді, а також у регіональній або національній політиці. Бар'єри виникають ще й унаслідок взаємодії учнів зі змістом і методами навчання. Усі ці бар'єри можуть зробити школу менш доступною для всіх учнів і зменшити ступінь їхньої участі у шкільному житті. Хоча поняття «особливі освітні потреби» може саме по собі стати бар'єром на шляху до розвитку інклю-

зивних підходів у навчанні, воно все ще залишається частиною культури та освітньої політики у багатьох західноєвропейських країнах, у Канаді та в США, а також впливає на різні аспекти практики навчання. Це визначення використовується при розробці нормативно-правових документів, при виявленні індивідуальних труднощів, при визначенні необхідних додаткових ресурсів тощо. Термін «діти з особливими освітніми потребами» використовується при складанні індивідуальних програм навчання, у наданні тієї інформації, яку навчальні заклади зобов'язані повідомляти у звітах про фінансові витрати на забезпечення «особливих освітніх потреб» своїх учнів.

Починаючи від 2009 року, в Україні активізувалася діяльність із приведення існуючого законодавства у відповідність до вимог Конвенції ООН про права інвалідів, в основі якої соціальна (а не медична) модель розуміння інвалідності. Ця діяльність, зокрема, призвела до того, що вперше у Законі про загальну середню освіту був введений термін «спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами». Термін «діти з особливими освітніми потребами» також застосований і в Концепції розвитку інклюзивної освіти, затвердженій Міністерством освіти і науки 1 жовтня 2010 року.

Перехід до іншого способу осмислення педагогічних труднощів створює безліч проблем, тому іноді доводиться використовувати загальноприйнятту термінологію. Однак ті, хто використовує альтернативні концепції, виявляють, що останні призводять до нових можливостей визначення й подолання бар'єрів у школах.

Ресурси, спрямовані на підтримку навчання та повноцінної участі у шкільному житті

Мінімізація бар'єрів у процесі навчання й повноцінної участі всіх учнів у шкільному житті включає в себе мобілізацію ресурсів усередині самих навчальних закладів і місцевих громад.

Зазвичай, ресурсів завжди більше, ніж використовується освітніми установами у конкретний момент. Адже ресурси — це не тільки гроші. Як і бар'єри, ресурси можна знайти у навчальних закладах серед учнів,

батьків або опікунів, у місцевих громадах і серед педагогічних працівників, а також у зміні культури, політики та практики, що застосовується в них. Ресурси учнів, які можуть самостійно спрямовувати власне навчання й підтримувати один одного, зазвичай, використовуються недостатньо, подібно до потенціалу взаємної підтримки членів трудового колективу навчального закладу. У загальноосвітньому навчальному закладі обізнані в тому, що заважає навчанню та повноцінній участі учнів у навчальному про-

цесі та у шкільному житті, однак не повною мірою використовують ці знання. «Індекс інклюзії» допомагає навчальним закладам вирішити проблему, у який спосіб слід застосовувати такі знання, щоб у подальшому школа могла приймати компетентні рішення щодо шляхів свого розвитку.

Матеріали «Індексу інклюзії» надають перелік запитань, які допомагають з'ясувати існуючий рівень знань про культуру, освітню політику та практику школи щодо існуючих бар'єрів і ресурсів.

Створення української версії «Індексу інклюзії»

Українська версія Індексу інклюзії була створена в рамках **проекту** «Використання індексу інклюзії для розвитку інклюзивної школи», який здійснювався Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно із відділом освіти щодо осіб з особливими потребами Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, відділенням моніторингу досліджень освітньої галузі Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України, українсько-канадськими проектами «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» та «Децентралізація управління професійним навчанням в Україні» у 2011 році. Реалізація проекту стала можливою завдяки підтримці Освітньої програми Міжнародного фонду «Відродження» та програми «Раннє дитинство» Фонду відкритого суспільства (Лондон).

Британська версія «Індексу інклюзії» була адаптована членами робочої групи, створеної в рамках проекту з метою його апробації та подальшої адаптації для використання в умовах дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів. Саме процес апробації матеріалів «Індексу інклюзії» на базі пілотних навчальних закладів дав можливість перевірити розуміння та їхню відповідність керівниками навчальних закладів, педагогами, учнями, батьками та іншими членами місцевих громад, залучити практичні приклади його використання, здійснити посилення на основні законодавчі документи, розроблені в Україні для підтримки інклюзивної освіти, а також на інші результати.

Зокрема, навчальні заклади, задіяні у процесі апробації матеріалів «Індексу інклюзії», визначили такі пріоритети розвитку своїх навчальних закладів за результатами проведеного самооцінювання:

- введення ритуалів привітання нових учнів і працівників, а також прощання з ними у випадку переходу до іншого навчального закладу;

- професійний розвиток персоналу з метою введення понять різноманітності у навчальні види діяльності;

- організація діяльності асистентів педагогів;

- покращення доступності навчального закладу для усіх дітей та дорослих із фізичними обмеженнями;

- заохочення щодо використання методів кооперативного навчання;

- перегляд політики на рівні навчального закладу щодо проявів негативної поведінки;

- посилення співпраці навчального закладу з місцевою громадою та соціальними партнерами.

Матеріали «Індексу інклюзії» складаються з чотирьох частин. Їх можна використовувати у різні способи. Один із способів припускає, що процес інклюзії ініціюється та реалізується окремими навчальними закладами. Однак багато навчальних закладів, що застосовували посібник, виявили, що для роботи дуже корисно отримувати допомогу й підтримку тих, хто вже досить добре знайомий із цими матеріалами і постійно використовує їх у своїй практиці. У деяких регіонах сім'ї або навчальні заклади, що реалізують інклюзивні підходи в освіті й використовують у своїй роботі матеріали «Індексу інклюзії», активно співпрацюють із місцевими управліннями освіти та один із одним. У такій ситуації сама атмосфера сприяє тому, щоб продовжувати роботу у даному напрямі.

Передбачається, що метою застосування цих матеріалів є поєднання описаних у ньому методів залучення всіх учнів до навчально-виховного процесу із вже існуючими методами та формами планування навчального закладу. Деякі заклади починають із меншого, просто використовуючи ті чи інші матеріали, щоб підвищити інформованість педагогічних працівників, батьків і працівників місцевих управлінь освіти про інклюзивні практики та підходи. Інші користувачі

спочатку відбирають для своєї практики ті компоненти, які мають відношення до покращення умов праці співробітників навчального закладу й розвитку відповідних взаємовідносин, і тільки потім розглядають навчання в цілому.

У процесі апробації матеріалів «Індексу інклюзії» навчальні заклади також зазначали роль «зовнішнього друга» у проведенні самооцінювання та у визначенні пріоритетів розвитку інклюзії, а також збір інформації серед учнів про діяльність навчального закладу та про вироблення шляхів інклюзивного розвитку закладу.

Бар'єри та ресурси у навчальних закладах

- Які існують бар'єри на шляху до навчання й повноцінної участі кожного учня в житті навчального закладу?
- Хто зіштовхується із цими бар'єрами?
- Як можна мінімізувати ці бар'єри?
- Які існують доступні ресурси на підтримку навчання та участі кожного учня у житті навчального закладу?
- Яким чином можна мобілізувати додаткові ресурси?

Підтримка різноманіття

Коли в навчальному закладі виникають істотні труднощі у навчанні учнів з особливими освітніми потребами, найбільш логічним для надання підтримки таким учням є прийом на роботу додаткових працівників (*асистентів педагогів, індивідуальних помічників, спеціальних педагогів*). У матеріалі «Індексу інклюзії» використовується широке визначення терміна **«підтримка»**, а саме: *підтримка* — це всі дії, спрямовані на посилення спроможності навчальних закладів належним чином реагувати на різноманітність потреб учнів.

Надання підтримки окремим учням — лише частина спроби, яка здійснюється навчальним закладом, щоб збільшити участь усіх учнів у процесі навчання та шкільного життя. *Підтримка* — це також і розробка навчальних планів з урахуванням потреб усіх учнів, розуміння того, що в них можуть бути різні початкові знання, досвід і спосіб життя, а також взаємодопомога учнів. Якщо вся педагогічна діяльність буде спрямована на посилення участі всіх учнів у навчально-виховному процесі, то потреба в індивідуальній підтримці зменшується. Підтримка окремих учнів може призвести до збільшення активного, самостійного навчання та до покращення викладання для більш широкої групи осіб. *Підтримка* — це найважливіша частина педагогічного процесу, і до неї треба залучити всіх педагогів і співробітників

«Індекс інклюзії» пропонує такі ключові концепції щодо забезпечення інклюзивного підходу до розвитку навчальних закладів:

- «Інклюзія»;
- «Бар'єри на шляху участі учнів у навчально-виховному процесі»;
- «Ресурси, спрямовані на підтримку навчання та участі»;
- «Підтримка розмаїття».

Ці концепції є основними термінами, що застосовуються при плануванні інклюзивного навчального середовища.

навчального закладу. Важливо координувати підтримку окремих учнів чи групи учнів із розробкою навчальних програм і розвитком персоналу.

Соціальна модель розуміння інвалідності й особливих освітніх потреб

Використання поняття *«бар'єри на шляху навчання й повноцінної участі в навчально-виховному процесі»* замість *«особливих освітніх потреб»* — це частина соціальної моделі розуміння інвалідності й особливих освітніх потреб. Ця модель діаметрально протилежна медичній моделі, яка пов'язує труднощі у навчанні з порушеннями розвитку чи інвалідністю учня. Відповідно до соціальної моделі, бар'єри на шляху навчання та повноцінної участі можуть бути частиною оточення або виникати в результаті взаємин учнів і соціального контексту їхнього буття, таких як люди, які оточують цих учнів, політика, яка проводиться у країні, існуючі установи, культура, соціальні та економічні фактори, що впливають на життя людей у цьому суспільстві.

Так, у преамбулі Конвенції ООН про права інвалідів зазначено, що *«інвалідність* — це поняття, що еволюціонує, і що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими», а також що *«інваліди продовжують натрапляти на бар'єри на шляху до їхньої участі у житті суспільства, як повноправні члени і з порушенням їхніх прав людини в усіх частинах світу»*.

Інакше кажучи, *інвалідність* — це бар'єри на шляху повноцінної участі в житті людей із порушеннями здоров'я. Бар'єри виникають у результаті взаємодії хвороби або хронічного захворювання із соціальним оточенням чи дискримінаційними діями, ставленням, культурою, політикою чи практикою, які проявляються у суспільстві по відно-

шенню до цієї людини. Порушення здоров'я можна визначити як довгострокове обмеження фізичних, інтелектуальних або сенсорних функцій. Навчальні заклади не можуть суттєво подолати подібні порушення, проте вони можуть значно знизити рівень дискримінації та підвищити рівень участі в житті навчального закладу всіх учасників навчально-виховного процесу.

Підходи до створення та розвитку в навчальному закладі інклюзивного навчального середовища розглядаються у контексті трьох взаємопов'язаних аспектів, або трьох напрямів, що відображають найважливіші шляхи покращення ситуації щодо цього питання, а саме:

- розвиток організаційної культури;
- розвиток освітньої політики на рівні закладу (*внутрішні нормативні документи*);
- запровадження інклюзивної практики (рис. 1).

Ці напрями задають вектори мислення, спрямовані на реформування навчальних закладів не тільки у напрямі інклюзії, а й у більш широкому сенсі.

Рис. 1. Напрями проведення оцінювання, створення та розвитку в навчальному закладі інклюзивного навчального середовища

Усі ці три напрями дуже важливі для розвитку інклюзії у навчальному закладі. За будь-яких умов реформ і змін у напрямі інклюзії, які проводяться у школі, необхідно приділяти увагу всім трьом напрямам. Аспект «розвитку інклюзивної культури» є, на думку авторів «Індексу інклюзії», визначальним, бо та увага, яка приділяється потенціалу позитивного чи негативного впливу культури навчального закладу на характер і динаміку реформ освіти, є абсолютно недостатньою. Культура навчального закладу якраз і є основою реформ і змін, що проводяться. Розвиток загальних інклюзивних цінностей і можливостей співпраці може призвести до змін і в інших аспектах. Саме інклюзивна культура, яка формується у навчальному закладі, змінює політику та практику освіти й навчання, її можуть активно підтримувати педагоги та учні школи,

а також інші працівники, батьки та члени місцевих громад.

Для кращого зосередження уваги на тому, що необхідно зробити для підвищення рівня повноцінної участі у навчально-виховному процесі для всіх учасників навчального процесу, кожний напрям ділиться на два розділи.

Напрямок А. Розвиток організаційної культури

Розділ А-1. Створення спільноти.

Розділ А-2. Розвиток інклюзивних цінностей.

Даний напрям указує на те, що розвиток інклюзивної культури в навчальному закладі сприяє створенню колективу, що поділяє ідеї співробітництва, який стимулює розвиток усіх своїх учасників; колективу, в якому цінність кожного є основою спільних досягнень. Така організаційна культура створює загальні інклюзивні цінності, які поділяються та приймаються всіма членами колективу навчального закладу, учнями, адміністрацією та батьками/опікунами. В інклюзивній культурі ці принципи та цінності впливають як на прийняття рішення по відношенню до всієї політики навчального закладу, так і на практику навчання у кожному класі. Розвиток навчального закладу стає при цьому постійним і безперервним процесом.

Напрямок Б. Розвиток політики на рівні закладу (внутрішні нормативні документи)

Розділ Б-1. Розвиток навчального закладу для всіх учнів навчального закладу.

Розділ Б-2. Організація підтримки різноманіття.

Цей напрям указує на необхідність врахування інклюзивних аспектів у всіх навчальних планах і в планах діяльності школи. Принципи залучення кожного учня до навчального процесу заохочують усіх членів колективу навчального закладу та учнів брати участь у цій роботі із початкового етапу. Усі принципи містять зрозумілі стратегії реформування навчального закладу в напрямі створення інклюзивного навчального середовища. Підтримкою вважаються будь-які дії, що сприяють тому, аби навчальний заклад належним чином реагував на різноманіття потреб своїх учнів. Усі види підтримки розробляються у відповідності до інклюзивних принципів й об'єднуються у загальну систему.

Напрямок В. Запровадження інклюзивної практики

Розділ В-1. Управління процесом навчання.

Розділ В-2. Мобілізація ресурсів.

Напрямок вказує на шляхи розвитку практики навчання, що відображає інклюзивну спрямованість культури та політики навчального закладу. При запровадженні такої практики на уроках обов'язково врахову-

ються різноманітні потреби учнів, а самі вони заохочуються до активної участі у навчанні, що базується на власному досвіді та знаннях. Члени колективу навчального закладу повинні виявляти активну зацікавленість у пошуках додаткових ресурсів, і не тільки матеріальних. Пошук ресурсів, які можуть бути задіяні для підтримки навчання та повноцінної участі кожного учня в житті навчального закладу, проводиться серед усіх членів навчального колективу, батьків /опікунів і місцевих громад.

Усі напрями разом спрямовані на створення плану інклюзивного розвитку навчального закладу; запропоновані назви напрямів і розділів можна використати в якості заголовків розділів такого плану. Необхідно мати чітке уявлення про те, що розвиток навчального закладу у напрямі інклюзії обов'язково повинен відбуватися у руслі цих напрямів.

Підсумки

Досить коротка історія (близько 10 років) використання «Індексу інклюзії» у міжнародній практиці та піврічний досвід його використання в Україні засвідчують позитивний вплив цих матеріалів на ширше розуміння інклюзії в цілому та інклюзії в освіті, зокрема; на використання інклюзивної термінології і, насамперед, на вплив цих матеріалів на процеси організаційного розвитку.

Цілком зрозуміло, що потрібно більше часу на проведення досліджень, щоб з'ясувати, наскільки матеріали «Індексу інклюзії» вплинули на зміни у практиці, культурі та внутрішніх нормативних документах навчальних закладів, які працюють за інклюзивною моделлю освіти, проте вже зараз відомо, з яким ентузіазмом окремі навчальні заклади сприйняли та почали використовувати цей механізм самооцінки власного розуміння й застосування принципів інклюзивної освіти.

Звичайно, що матеріали «Індексу інклюзії» не є єдиними. Існують ще й індикатори інклюзивної освіти для Європи, розробле-

ні Європейською агенцією розвитку освіти для осіб із особливими потребами, та інші. Цінність даних матеріалів у тому, що кожен навчальний заклад може адаптувати їх до власних потреб і особливостей своєї діяльності; у підході, який передбачає максимальну участь усіх представників навчально-виховного процесу — від найменших дітей у дитячому садку до учнів у загальноосвітньому та професійно-технічному закладі, педагогів, батьків, інших членів місцевих громад.

Щороку, 15 листопада в Лондоні проводиться національна конференція з питань використання «Індексу інклюзії», де освітяни, батьки, представники громадськості обговорюють питання розуміння та впровадження основних принципів інклюзивної освіти.

Можливо, навчальним закладам України також варто долучитися до руху постійного з'ясування відповідей на запитання: «Наскільки інклюзивними ми є?» та «А що ми розуміємо під інклюзивною освітою?»

Наталія СОФІЙ,

директор Всеукраїнського фонду
«Крок за кроком», м. Київ

ІНДЕКС

91837

**Дитячий садок +
Бібліотека. Комплект**

у складі: газети «Дитячий садок», «Дитячий садок. Бібліотека»

15